

МУЗИЧНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСТАНСЬКИХ ПІСЕНЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

Галичини до 1939 року: Автореф. дис... канд. мистецтвознав.: 17.00.03. – К., 2006. – 20 с.

4. Бурбан М. Українські хори та диригенти. – Дрогобич: Посвіт, 2007. – 672 с.

5. Дацко В. Яворова віть. Літопис рідного краю у життєписах. – Львів, 2009. – С. 130.

6. Дудик Р. Хорова культура Прикарпаття кінця XIX – першої третини XX століття: Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. – К., 2000. – 221 с.

7. Костюк Н. Музична культура Західної України 20–30-х років XX століття: ідеї поступу і розвиток національних традицій: Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. – К., 1998. – 267 с.

8. Мороз Л. Диригентсько-хорове мистецтво

Галичини другої половини XIX – першої третини XX століття: Автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. – Київ, 2003. – 21 с.

9. Попович О. Українське музичне життя Перемишля (1919–1999): Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. – К., 2003. – 169 с.

10. Ханик Л.Р. Історія хорового товариства “БОЯН”. – Львів, 1999. – 122 с.

11. Черепанин Мирон Васильович. Музична культура Галичини другої половини XIX – першої половини XX століття: Дис... д-ра мистецтвознавства: 17.00.01. – К., 1998. – 389 с.

12. Яворівська земля – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1984. – 852 с.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2011

УДК 784(477.83/.86)

Олег Цигилик, професор кафедри оркестрового диригування

Львівської національної музичної академії
імені М.В. Лисенка,
заслужений діяч мистецтв України

МУЗИЧНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСТАНСЬКИХ ПІСЕНЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

У статті зроблено музично-теоретичний аналіз пісень, які до сьогодні побутують у Східній Галичині в активному репертуарі співаків старшого покоління. Акцентовано увагу на структурних компонентах повстанських пісень, зокрема визначено типовість їхніх строфічних побудов, народномузичних форм, мелодичного становлення, ладових парадигм та способів виконання. Подано приклади перетекстів деяких повстанських пісень.

Ключові слова: повстанські пісні Східної Галичини, мелодика, народномузична форма, ладозвукорядна будова, спосіб виконання.

Літ. 9.

Постановка проблеми. У період відродження держави Україна стало можливим легалізувати ті народнопісенні жанри українського фольклору, які були в радянській період під строгою заборонаю. Першою чергою до них належать повстанські пісні. На відміну від усіх інших народномузичних жанрів повстанські пісні (їх ще називають піснями Української Повстанської Армії) народилися і функціонували у строгому підпіллі. Через те вони не мали можливості передаватися природним (активно побутуючим) способом і через деякий час могли би повністю забутиися і загубитися в часі.

Повстанський музичний фольклор привернув увагу українських фольклористів лише останнім часом (з початку 90-х років XX століття). На нього, першою чергою, звернули увагу такі українські вчені-етномузикознавці та етнологи, як О. Правдюк [7], А. Іваницький [4], З. Бервецький [1] Г. Дем'ян [3], Є. Луцько [5] та ін., що в принципі лише дали загальний аналіз цьому жанру, не акцентуючи уваги на його локальні музично-стильові особливості.

Мета статті – визначити музично-стильові особливості повстанських пісень Східної Галичини як території, на якій активно побутували й до сьогодні побутують повстанські пісні і які були свого роду духовною базою бійців за волю України.

Виклад основного матеріалу. За музично-стильовими особливостями повстанські пісні Східної Галичини є складовою нового жанру уснописемної культури (подібно до пісень-романсів, апоркрифічних колядок, пісень Першої та Другої світових воєн, частини пісень сучасної аматорської та анонімної творчості). Саме тому у повстанських піснях використовується насамперед регулярно-часокількісна та регулярно-акцентна ритміка. Візуально це проступає у вживанні незмінних тактових розмірів (дводольних, тридольних, чотиридольних), а також простих одночастинних та двочастинних форм-періодів. Регулярність ритмічного становлення може частково порушуватися (що характерно для пісень уснописемного походження). Однак, попри деякі нестандартні

МУЗИЧНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСТАНСЬКИХ ПІСЕНЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

ознаки, регулярна ритмічна основа домінує у повстанських піснях і є своєрідною нормалізуючою калькою, від якої можливі тимчасові ритмічні відхилення.

У повстанських піснях Східної Галичини домінують два типи мелодичного становлення – моторика і кантілена. До моторного типу належать насамперед пісні маршові та жартівливі (“Гей, там далеко на Волині, там, де зродилася УПА”, “Ви за волю воювали” (відома в обробці М. Гайворонського, “Гей, степами”) та ін. Кантіленна мелодика переважає у піснях про кохання, прощання з милою дівчиною, про смерть повстанця (“Завтра в далеку дорогу”, “Я син лісів”, “Повстанська прощальна”, “Там, на краю лісу”, “Ой у лісі, на полянці”, “Два повстанці” та ін.).

За незначними винятками повстанські пісні Східної Галичини, в основному, базуються на зразках, запозичених із фольклорних наспівів. У їхній ладовій структурі домінує мажоро-мінорні поєднання. При цьому переважають іонійський та еолійський лади. У мелодиці аналізованих пісень простежуються прості гармонічні поєднання (тоніко-субдомінантово-домінантові функції), також тимчасові переходи в паралельні тональності. Відхилення у повстанських піснях Східної Галичини вживаються дуже рідко, оскільки вони як усно-писемна творчість орієнтовані на традиційний звичайний фольклор, що має автентичні, плагальні чи комбіновані ладозвукорядні парадигми з кінцевим опорним тоном, навколо яких обертається весь мелодичний каркас. Найчастіше у піснях цього новаторського жанру можуть зустрічатися паралельні тональності. Це, зазвичай, випливає із того, що “творці повстанських пісень (а серед них були студенти вищих та середніх навчальних закладів, що мали музичну освіту) свідомо дбали про доступність і простоту музики, розуміли, що повстанські пісні мали відповідати можливостям співу їх найширшими верствами українства” [3, 198].

Повстанські пісні Східної Галичини як і інші місцеві звичайні пісні розспівуються переважно двоголосом (рідше зустрічається триголосе виконання з використанням гомофонно-гармонічної фактури). Такий виконавський спосіб можна пояснити тим, що він позначений впливом на місцеві традиції музикування гомофонно-гармонічної (так званої кантової) музики, де основний голос знаходиться в середині хорової фактури, верхній (перший) голос способом терцієвої втори дублює другий, а третій побудований на основних гармонічних функціях – тоніці, субдомінанті та домінанті. У процесі подальшого побутування повстанських пісень

відбувалася кореляція їхнього словесного тексту та мелодій: пісні спрощувалися і пристосовувалися до тих чи тих умов виконання. Повстанські пісні Східної Галичини, які поширювалися усним способом, в основному мають значно більше варіантів, ніж пісні, що засвоювалися виконавцями за допомогою рукописних чи друкованих джерел.

У повстанських піснях Східної Галичини як новаторському жанрі завжди чітко співвідносяться образність поетичного тексту і мелодії. Зокрема, радісній та світлій мелодії, зазвичай, відповідає аналогічний словесний текст і навпаки. Для традиційних народних пісень давнішої фольклорної верстви така відповідність не завжди притаманна, адже, “фольклорна естетика дозволяє навіть різку розбіжність емоційних площин тексту та мелодії” [3, 198].

Музична форма повстанських пісень Східної Галичини, в основному, представлена періодом або простою двочастинною побудовою (строфа+приспів). Якщо говорити загалом, то у повстанських піснях досліджуваної території найчастіше зустрічається простий період, що складається із двох чи чотирьох музичних речень або двочастинного поєднання двох простих періодів – строфи і приспіву. Можливі й інші формотворчі побудови, але вони виникають як наслідок “аритмії” фольклорного структурного типу (прикладом такого відхилення від симетричних структур може послужити відома стрілецька пісня “Бо війна війною”, популярна у повстанському середовищі).

Якщо говорити про строфічну будову повстанських пісень Східної Галичини, то у них найчастіше зустрічається дворядкова строфа із автоматичним повторенням другого вірша. Така строфічна будова властива пісням “На Різдво раненько сніжок притрісає”, “Чи ви чули любі браття сумную новину”, “Гей, там на північ на Волині там, де зродилася УПА” та ін.

Популярними у повстанських піснях Східної Галичини були перетекстівки відомих українських народних пісень чи пісень авторського походження. Поширеність перетекстівок можна пояснити тим, що “створити нову мелодію, до того ж таку, яка б відразу припала до душі багатьом людям, – набагато важче, ніж створити актуальний текст” [3, 197]. Адже, в умовах підпільної боротьби набагато легше було створити і передати словесний текст на відомому народну мелодію, ніж передати її через друковане джерело, що могло бути в будь-який момент вилучене енкаведистами чи сексотами. Взагалі, треба зауважити, що більшість мелодій повстанських пісень Східної Галичини, що дістали широке визнання і не забувалися навіть під пресом

МУЗИЧНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСТАНСЬКИХ ПІСЕНЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

комуністичної диктатури, використовують музичну стилістику, аналогічну із сучасною народномузичною лексикою. До таких, зокрема, належить популярна на досліджуваній території пісня “Подай, дівчино, руку на прощання” [9, 190].

Повстанські пісні Східної Галичини (як і всієї Західної України в цілому) відрізняються від інших народнопісенних жанрів усно-писемного походження тим, що їхньою фондовою основою переважно були пісні Українських Січових Стрільців (“Бо війна війною”, “Ой ішли герої”, “Останній привіт тобі, мила”, “Розпрощався стрілець зі своєю ріднею”, “Видиш, брате мій”, більш відома як “Чуєш, брате мій” та ін.).

Значний інтерес з погляду поширеності варіантів становить пісня “Я сьогодні від вас

від’їжджаю” – про присягу повстанців над могилами героїв та прощання з близькими й рідними перед походом [2, 117].

2. І згадай ті щасливі хвилини,
Як любились, кохалися ми.
Твоє личко – рожевий цвіточок,
Твої очі чарують мене.

3. А удома старенькая мати
Свого сина в вікно вигляда:
Чи поверне він з Чорного лісу,
Чи покращить матусі життя?

4. Ой не плач, не ридай, стара мати,
Твого сина на світі вже нема.
Він загинув в повстанському бою,
Залишилась могила сумна.

5. Поскидали вони мазепинки,

Помірно

По - дай, дів - чи - но, ру - ку на про - ща - ння, мо - же ос - та - нній вже раз

Прий - шла хви - ли - на, час і - ти до бо - ю, му - шу спов - ня - ти свій на - каз.

Я сьо - год - ні від вас від'їз - джаю, бо - ро - ни - ти рід - не - сень - кий край.

Мо - же вер - нусь, а мо - же за - ги - ну, ти - дів - чи - но про ме - не зга - дай.

Повільно

По всьо - му сві - ту ста - лась но - ви - на, що на Ук - ра - і - ні

ство - ри - лась У - ПА Став на - род під - ня - тий за збро - ю хва - та - тись,

Ук - ра - і - ну виз - во - ля - ти.

МУЗИЧНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСТАНСЬКИХ ПІСЕНЬ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

І клялися за нього пімстить,
Щоб вже кров не лилася даремне,
І щоб ньеньку стару звеселить.

На особливу увагу у повстанському побуті заслугоували обрядові пісні, які виконувалися в період Різдвяних свят. Серед них переспіви відомих апокрифічних колядо “По всьому світу сталась новина”, “Бог ся рождає, хто ж про це міг знати”, “На Різдво раненько сніжок притрісає”, “Розвеселімся всі разом нині” та ін.

2. Прийшло на Україну два нових кати,
щоб Україну поневолити:
Гітлер – за Європу, Сталін – за свободу
для українського народу.
3. Вислали катів на Україну,
енкаведистих і всю сатану,
щоб нарід зломити, його покорити
до самодержавности.

Значне місце в повстанських піснях досліджуваної території займали переспіви відомих у той час жартівливих, звичайних та патріотичних пісень “Ой що ж то за шум учинився” з її дошкульним висміюванням окупанта, “Цвіла, цвіла калинонька”, “Ой пустіть, пустіть, нехай гляну”, “Розпрощався повстанець з своєю ріднею”, “Там попід лісом, темним бором”, “Український народе, вставай зі сну”, “Хай землю виорють гранати” та ін.

Всі ті віршові і музичні форми, які були властиві найрізноманітнішим жанрам українських народних пісень з строфічною будовою й відповідними їм музичними побудовами, знайшли застосування і в повстанських піснях Східної Галичини. У них надзвичайно помітний зв’язок з кращими зразками пісень, створених у минулому. Зокрема, тут домінують мотиви козацької вольниці, степового орла, буйного вітру, граючих сурм, прощання з милою, дівочої вірності, материнських сліз тощо.

Незважаючи на те, що повстанські пісні найбільш наближені до сьогодення, вони мають найбільше ознак, пов’язаних із споконвічними фольклорними традиціями, властивими і західноукраїнській і східноукраїнській людності. Хоч побутування пісень цього жанру пов’язане лише з західними областями, вони однаковою мірою хвилюють і представників інших регіонів своєю вірою в перемогу над окупантами.

Повстанські пісні становили вагому частку музики, що побутувала не тільки у загонах Української Повстанської Армії, – вони співалися погай у домівках і за дротами концентраційних таборів. Ці пісні породжені тими ж почуттями і сподіваннями на волю, які гуртували наших славетних пращурів під прапорами Хмельниччини. На прикладі повстанських пісень ще раз переконуємося,

що наш національний дух не вгасав у найтяжчі часи: двадцяте століття вписало у народнопісенну культуру України ще одну невмирущу сторінку.

Повстанські пісні були й залишаються історичним щоденником новітньої народної творчості. Його співавторами були не лише укладачі текстів і мелодій, але й широкий український загал, що проніс ці пісні протягом страшного ХХ століття аж до днів незалежності й державності України.

Висновки. Отже, за своїми витоками, віршовими й музичними формами, мелодикою повстанські пісні – не локальне, а загальнонаціональне явище, яке після ретельного вивчення допоможе фольклористиці глибше розкрити такі питання, як процесуальність у народній творчості, міжжанрові взаємопереходи, наповнення давніших і новіших традицій новим змістом тощо.

Нині, коли відроджується справжня історія пісенної культури народу, звільнена від будь-якої тенденційної упередженості, коли створюються національні Збройні Сили України, покликані вірно служити своєму власному народу, звернення до повстанських пісень як символу нескореності народу, його віковичних прагнень до волі, до правової державності повинно зайняти почесне місце у збирацькій і дослідницькій роботі сучасного українського фольклориста.

1. *А ми тую червону калину: Пісні української національно-визвольної боротьби / Зібрав і упорядкував З. Бервецький. – Дрогобич, 1990. – 42 с.*

2. *Борці за волю України: Співаник з нотами. – Львів: Меморіал, 1992. – 189 с.*

3. *Дем’ян Г. Українські повстанські пісні 1940 – 2000-х років (історико-фольклористичне дослідження) / Григорій Дем’ян. – Львів-Київ: Галицька Видавнича Спілка, 2003. – 581 с.*

4. *Іваніцький А. Українська народна музична творчість: Навч. посібник / Під ред. М.М.Поплавського. – 2-е вид., доопрацьоване. – К.: Муз. Україна, 1999. – 222 с.*

5. *Луцько С. Народ і Батьківщина у повстанських піснях: (На основі фактичних матеріалів з Яворівщини) / Євген Луцько // Народознавчі зошити. – 1999. – №3(27). – С. 323 – 325.*

6. *Ми у вічі дивилися смерті: Повстанські пісні / Упорядник Є.Шморгун. – Рівне: Азалія Рівненської організації Спілки письменників України, 1992. – 115 с.*

7. *Правдюк О. Українські повстанські пісні / Олександр Правдюк // Народна творчість та етнографія. – 1992. – №2. – С. 12 – 21.*

8. *Радянська пісня // Упоряд. А.М. Кінько, Л.І. Яценко. – К.: Муз. Україна, 1967. – 168 с.*

9. *Співаник УПА / Музика і гармонізація: О. Бобикевич, Ю. Лаврівський, О. Плишкевич; літ. редакція: Б. Кравців, Б. Нижанківський. – Регенсбург: Видання Закордонних частин ОУН, 1950. – 162 с.*

Стаття надійшла до редакції 29.09.2011